

Ж.К. СЮБЕБАЕВА

АЙМАҚТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАНДАҒЫ ҚАУПСІЗДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРИ

«Қазақстан Республикасы аумақтық дамуының 2015 жылға дейінгі стратегиясын жүзеге асыру жөніндегі Елбасының тапсырмасына сәйкес: «Мемлекет басшысы бекіткен «Қазақстан Республикасы аумақтық дамуының 2015 жылға дейінгі стратегиясын жүзеге асыру - өзекті мәселелердің бірі. Бұл құжат Қазақстанның өлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елдердің катарына ену стратегиясы шенберінде дайындалған» - деп Қазақстанның даму жолын айқын көрсетті.

Аумақтық даму стратегиясы аймақтардың бәсекеге қабілетті мамандануын қалыптастыруды көздейді. Сонымен қатар экономикалық келешегі зор аудандарда енбек және өндіріс қорларын шоғырландыру үшін жағдай жасауға, «өсу нұктелерін» қалыптастыруға және аумақтардың инфрақұрымын дамытуға бағытталған. Жаңа сападағы технологиялық деңгейге шығуды қамтамасыз ету – барынша маңызды. Бұл озық өндірушілермен бәсекеге түсуге мүмкіндік береді /1/.

Бізге өлемдік нарықтағы жағдайымызды нығайту керек. Ол үшін сапалы шикізат, металургия және астық өнімдерін ірі жеткізуши, Азия мен Еуропаны жалғайтын трансконтинентальді көлік орталығы болуға үмтүлғанымыз жөн. Аймақтық деңгейде Қазақстан қазіргі заманғы өндірістік, инновациялық және қызмет көрсету орталығына айналуы керек.

Еліміздің орасан ауқымы, табиғи-климаттық жағдайы, тұрғындардың сирек коныстары біркелкі немесе бірқалыпты даму тұжырымдамасын өзгертіп, оның орнына «нұктелік» өсу тұжырымдамасы болғанын талап етеді. Нәтижесінде өнірлік және жаһандық нарыққа енген аудандар мен қалалар барынша серпінді дамитын аймақтар бола алады.

Мұндай жүйеде Астана және Алматы қалалары қаржы, технологиялық қызмет, сондай-ақ мәдени алмасудың маңызды орталықтарына айналады. Жалпы, бұл екі мегаполисті дамыту – оларды Орталық Азия аймағындағы бизнес-орталықтары ретінде қалыптастыруды көздейді. Бұл арада біз тұрғындарды жалпы экономикалық белсенділігін арттыру үшін қолдан келгенін бөрін жасауды ұмытпауымыз керек. Әйткені халықтың «өсу нұктелері қалаларда» ғана емес, еліміздің барлық аумактарында солардың ішінде ауылдарда еkenі белгілі. Президент атап көрсеткендей, ең

бірінші кезекте ауылдық аудандардың мұқтаждықтарына назар аудару қажет. Ауыл инфрақұрымын дамытуға мемлекет бөлөтін қаржыны тиімді пайдалануға күш-жігер жұмсауға тиіспіз. Таза ауыз су, жөнделген жолдар, аурухана және мектептер болмаса, еліміздің бәсекеге қабілеттілігі туралы сөз қозғаудың өзі артық /2/.

Ресурстарды тиімді пайдаланудың маңызды тетігі деп өлеуметтік-кәсіпкерлік корпорацияларды құру ісін айтуға болады. Бірақ қазірдің өзінде бұл корпорациялардың басты қызметі активтерді басқаруға, жана жобаларды жасау мен қосымша инвестицияларды тартуға бағытталған айтуға болады. Өлеуметтік-кәсіпкерлік корпорацияларды дамыту кең көлемде ірі аймақтық орталықтарды құруға қолайлы жағдай туғызады.

Елдің бәсекеге қабілетті болуы – әрбір аймақтың және әрбір экономикалық белсенді азаматтың, бәсекеге қабілетті болуынан құралатыны мәлім. Бізге өлемдік тәжірибедегі сияқты, облыстардың бәсекеге қабілеттін анықтайтын арнайы рейтинг ойластыру қажет болар.

Қазақстанда нәрлендіруші немесе дотациялық облыстар бар екені белгілі. Алайда әрбір облыстың бастапқы мүмкіндігі рейтингте жоғары орын алуға кедергі бола алмайды. Бәсекеге қабілетті болу тек кана аумақтық бірліктің даму деңгейімен емес, сонымен бірге, экономикалық өсу, өлеуметтік міндеттерді кешенді түрде шешуге жасалған жағдай, сондай-ақ азаматтық қоғамды дамыту деңгейімен анықталады. Қазақстан бәсекеге қабілетті ел бола алады және солай болуы тиіс. Сондықтан аймақтардағы биліктің міндеті – өз аймақтарын, тірек болатын қалаларды дамыту стратегиясын жасау және оны еліміздің өлемдік нарыққа кіруінің жалпы стратегиясымен үштастыра білу.

Президент Нұрсұлтан Назарбаев халықка Жолдауында еліміздің жан-жақты және жедел жаңғыру жолын таңдап алғанын жариялады. Біз экономиканың барлық деңгейінде өзіміздің бәсекелік мүмкіндітеріміздің нақты анықтап, тиімді пайдалануымыз қажет. Мемлекет басшысы біздің жедел алға басуымызда жүйелілік қажеттігіне назар аударып, бірқатар ауқымды міндеттер жүктеді. Солардың ішінде аумақтық экономикада сапалы жана табыстарға қол жеткізу және жаһандық экономикаға толыққанды қатысады қамтамасыз ету сынды маңызды міндеттері де бар /3/.

2009 жылы маусымның 27-сі күні өткен Экономикалық қауіпсіздік мәселелері жөніндегі Қазақстан Республикасы Қауіпсіздік Кеңесінің ведомствоаралық комиссия отырысында экономиканың «қызып кету» үдерістеріне мониторинг жасау және Үкіметтің іс-шаралары туралы мәселелер, Ұлттық Банктің экономиканың кейбір саласындағы «қызып кетуіне» жол бермеу жөніндегі және кедендік-тарифтік саясаттың кейбір мәселелері қаралды. Мемлекеттік органдарға экономиканың кейбір салаларында «қызып кетуіне» жол бермеу үшін қосымша шаралар қабылдау және оны күшету, кедендік-тарифтік саясатты жетілдіру туралы тиісті тапсырмалар берілді. Бұл өсіресе, ен алдымен, аймақтық экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуді қажет етеді.

Жалпы айтқанда, қазіргі таңда әлемде ұлттық қауіпсіздікті қорғау – әр мемлекеттің дамуының жүйелік белгісі болып табылады. Қазақстан өз тәуелсіздігінің алғашқы кезінен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында басымдылық саяси механизмдердің өндөлуін және жүзеге асырылуын алдын ала үйғарды. Бірақ қазіргі кезде қауіпсіздікті сактаудың саяси аспектілерімен бірге дамыған экономикалық жүйелерге басым жағдай жасаудың экономикалық факторлары аясында өзектіліктің қамтамасыз етілуі мемлекеттің стратегиялық даму үлгілерінің ауыстырылуы, валюталық - қаржылық нарықтың күрделіленуі, акпараттық жаңартудың мақсатты дамуы қатар жүріп келеді. Қазіргі таңда елімізде ұлттық, сонымен қатар аймақтық экономикалық қауіпсіздікті қорғау механизмдерін күшетуге және өндеуге барынша жағдай жасалуда.

Тәуелсіз болған жылдардан бері мемлекеттің экономикалық дамуының стратегиялық мәселелерін шешу кедейшіліктің туындауына соқтырған экономикалық жағдайлар ғана емес, қоғамның әлеуметтік - экономикалық жағдайының біршама төмендеуіне және аймақтық саралауға әкеп соқтырды. Қазіргі кезде Қазақстан аймақтарының экономикалық жағдайы жергілікті экономиканың тепе-тенсіздігімен сипатталады. Мұндай жағдай аймақтық экономиканың көpsалалығымен (шикізатты, аграрлы, т.б.) түсіндірледі. Осыған байланысты аймақтық экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ен алдымен нақты және әлеуетті экономикалық қауіпті дер кезінде анықтау және болдырмау Қазақстанның тұрақты экономикалық дамуының басты шарты болып табылады.

Аймақтық экономикалық қауіпсіздікті өндеу және жүзеге асыру механизмдері ен алдымен әр аймақтың ерекшелігіне, оның ұлттық экономика жүйесіндегі ынтасы мен қауіптілігіне, сондай-ақ жүргізілетін аймақтық саясаттың нәтижелілігіне тәуелді.

Қазіргі кездегі жүргізілетін мемлекеттік аймақтық саясат барлық аймақтарға дербестік ұсынуға бағытталған, ол аймақтық басқару әдістерін түзету қажеттілігі, барабар ұзак мерзімді мақсаттар мен дамудың басымдылығын өндеумен байланысты.

Қазақстанда қазіргі таңда аймақтардың қауіпсіздік проблемалары манызды рөл атқарады. Аталған жағдайды талдау мемлекеттіміздің экономикалық қауіптерінің себептері аймақтық сипатта екендігін көрсетеді. Олар аймақтық жіктелген, атап айтсақ, экономикалық қүйреу және жұмыссыздық, қаржылық тәртіптің төмендігі, отандық тауар өндірушілерінің корғанысы әлсіздігі және т.б. Бұл жағдай аймақтардың экономикалық дамуының өспелі жіктелуі мен халқының тұрмыс деңгейі арасында шиеленісе түседі. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық кеңістіктегі жіктелуі әлеуметтік назарды, әлеуметтік жанжал мүмкіндігін тудырады, осылайша ұлттық және экономикалық қауіпсіздікке үрей туады.

Кез келген мемлекеттің аумақтық тұтастыры жеңе экономикалық кешендердің бірлігі оның ұлттық қауіпсіздігінің дәстүрлі негізі болып табылады. Қазақстан Республикасының аумақтық әртараптануы көптеген факторлардың әсерінен болады: объективті және субъективті, жүйелік және конъюктуралық, тарихи және экономикалық. Объективті факторларға географиялық орны, табиғи-климаттық жағдайы, аумақ бойынша минералды шикізат ресурстары мен ауылшаруашылық өнімдердің әртекті бөлінуі, демографиялық жағдайы, экологиялық апаттар жатады.

Аймақтық дамуды баяулататын немесе бәсендегетін субъективті факторларға ұзак мерзімді, жүйелік және тиімді мемлекеттік аймақтық саясаттың жоктығы, орталық және жергілікті билік органдары арасындағы міндеттер мен жауапкершіліктің шектелуі, әкімшілік институттарының жетілдірмелеуі, аймақтық дамуға бағытталған мемлекеттік инвестициялардың қыскаруы, халықтың көсіпкерлік ырғактылығы, нарықтың реформаларды қолдану жатады. Тарихи қалыптасқан факторларға біртексіз дамыған және экономикалық жағынан артта қалған аймақтар жатады, ол бұрынғы кеңес үкіметінен мұраға калған десек те болады.

Жалпы, аймактардың өлеуметтік-экономикалық жағдайы мен аймақаралық және аймақ-ішлік тереңдегіліктең тереңдегіліктең мемлекеттік мемлекеттік тереңдегіліктең жалпы жүйелік дағдарысы өсеретті: жинақталған өндірістің күйреуі; ішкі нарық көлемінің төмендеуі; ашық экономиканың құрылудына байланысты тауар мен қызмет көрсету бойынша сыртқы бәсекелестіктің күйреуі; тұтыну бағасының құнсыздандыруы; өндіріс факторларының жаһандық ғылыми-техникалық жетістіктер талаптарына сәйкес келмеуі /4/.

Жеке аймактардың экономикалық қауіпсіздігі бүгінгі таңда өлемдік нарық сұраныстарының ауытқуына – мұнай, металл, бидай сұранысы мен бағасына, сондай-ақ шетел инвесторларының қызығушылықтарына тәуелді болып келеді. Қазақстан экономикасының аймақтық құрылымы өлемдік нарықтың сұраныстарына сәйкес өзгеріп отырады, соның нәтижесінде аймактардың терең-тенсіздігі пайда болады.

Аймақтарға «экономикалық қауіпсіздік» түсінігін қолдану Қазақстанның қазіргі даму деңгейінде объективті рөл атқарады. Мемлекеттіміз қол жеткізген макроэкономикалық тұрақтылық аймақтарға өзіндік қауіптерін өкеледі. Аймақ ұлттық қауіпсіздіктің маңызды элементі болып табылады және ішкі динамикасы бар көденгейлі құрылыммен сипатталады. Аймактардың экономикалық жүйелері үшін өлеуметтік, экономикалық, қаржылық, экологиялық, ақпараттық және басқа құрастырушыларының үйлесімділігі тән.

Қазақстан Республикасы аймактарының экономикалық қауіпсіздігі өзара байланысты екі деңгейден тұрады – аймақаралық және аймақшылік.

Экономикалық қауіпсіздіктің аймақаралық деңгейі негізгі экономикалық көрсеткіштері: жан басына шакқандағы ЖАӘ көлемі; өнеркәсіптік

өндірістің жалпы көлеміндегі өндірістің өнеркәсібінің үлесі; өнеркәсіптік өндірістің жалпы көлеміндегі машина құрастыру өндірісінің үлесі; ЖАӘ-ті инвестициялар көлемі; табысы өмір сүру минимумынан төмен халықтың үлесі; жұмыссыздық деңгейі; жылдық инфляция деңгейі; халықтың табиғи өсуі; миграция қалдығы; халықтың өмір сүру үзактығы, жыл.

Экономикалық қауіпсіздіктің аймақаралық деңгейі негізгі экономикалық аймақаралық саралап жіктелу көрсеткіштерімен сипатталады. Аймақтың географиялық орналасуын және климаттының ерекшелігін есепке ала отырып экономикалық қауіпсіздіктің қамтамасыз ету үшін ауылшаруашылық салаларын және оның өнімін өндіртін кәсіпорындарды дамыту қажет.

ӘДЕБІЕТ

1. Смагулова Г.С. Аймақтық экономиканы басқару мәселелері – Алматы: Экономика, 2005. – 92 б.
2. Гүлзейінен Сәдірқызы. Аймақтық экономикалық қауіпсіздік және тұрақтылық // Бүгінгі Қазақстан, 2009.
3. Назарбаев Н.Ә. Жаңа өлемдегі жана Қазақстан. ҚР Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 28 акпан 2007. // [Http://www.akorda.kz](http://www.akorda.kz).
4. Бланпэйн Р., Энгельс С. Нарықтық экономикада дамыған елдер өнеркәсібіндегі салыстырмалы еңбек құқығы мен өндірістік қатынастар – Алматы: Дәнекер, 2010. – 675 б

Резюме

В статье рассматриваются вопросы экономической безопасности региона, ее показатели на межрегиональном и внутрирегиональном уровнях. Предложены направления по обеспечению экономической безопасности.

Summary

The article is devoted to the problems of economic defense of the region and its indexes on interregional and in regional levels. The directions for providing the economic defense are suggested.